

**KEMENTERIAN KEWANGAN DAN EKONOMI
PEMBENTANGAN KERTAS CADANGAN
RANG UNDANG-UNDANG (2020) PERBEKALAN
2020/2021
MAJLIS MESYUARAT NEGARA PERTAMA DARI MUSIM
PERMESYUARATAN KEENAM BELAS**

Bismillah Hirrahman Nirrahim

Alhamdulillah Rabbil 'Alamin

Was-salatu Was-salamu 'Ala Ash-rafil Anbiya-e Wal-mur-salin Sayyidina Muhammadin
Wa'ala A-lihi Wasah-bihi Ajma'in

Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh

Rabbish-rahli Sodri Wayas-sirli Amri Wah-lul 'Ukdatam-millisani Yaf-kahu-kauli

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

1. Tujuan Rang Undang-Undang ini adalah **"Untuk membenarkan pengeluaran, sejumlah Lima *point* lapan enam billion ringgit Brunei (B\$5,860,000,000.00) dari Kumpulanwang Yang Disatukan, bagi perkhidmatan Tahun Kewangan 2020/2021, dan untuk memperuntukannya, bagi maksud-maksud yang dinyatakan dalam Jadual"**. Dalam berbuat demikian, kaola memohon izin untuk menerangkan secara ringkas mengenai prospek ekonomi global dan Negara Brunei Darussalam serta sokongan Anggaran Belanjawan Negara berasaskan kepada analisa dan penilaian ke atas kemampuan kewangan Kerajaan dan keutamaan perbelanjaan Kerajaan selaku asas dalam penyediaan Belanjawan Negara Tahun Kewangan 2020/2021.

2. Alhamdulillah, segala puji-pujian dan syukur kehadiran Allah Subhanahu Wata'ala kerana dengan izin dan limpah rahmatNya jua, serta berkat kepimpinan dan keprihatinan raja, Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanah Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, rakyat dan penduduk di Negara ini terus menikmati kesejahteraan dan pembangunan seiring dengan negara-negara maju.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat

3. Izinkan kaola mengongsikan sedikit mengenai kedudukan ekonomi global pada masa ini. Berdasarkan laporan World Economic Outlook (WEO) dari International Monetary Fund (IMF) dalam keluarannya bulan Januari 2020, pertumbuhan ekonomi global bagi tahun 2019 adalah pada kadar 2.9 peratus. Ini merupakan pertumbuhan terendah sejak Krisis Kewangan Global 2008-2009. Ini antarlainnya adalah disebabkan kejutan negatif terhadap aktiviti ekonomi di beberapa buah negara membangun (terutamanya Brazil, India, Mexico, Russia dan Turkey) dan risiko seperti ketegangan geopolitik yang semakin meningkat terutamanya di antara Amerika

Syarikat dan Iran serta peningkatan pergolakan sosial dan kemerosotan hubungan perdagangan di antara Amerika Syarikat dengan rakan-rakan dagangannya.

4. Manakala, pertumbuhan bagi tahun 2020 dalam laporan World Economic Outlook keluaran Januari 2020 adalah diramalkan meningkat secara sederhana kepada 3.3 peratus. Walaubagaimanapun penularan wabak virus CoVid 19 akan menjejaskan pertumbuhan ekonomi global. Pihak IMF telah mengeluarkan kenyataan bahawa pertumbuhan global pada tahun 2020 dijangka menurun tetapi sejauh mana kadar dan impaknya masih sukar untuk diramal.

5. Penurunan ekonomi global ini telah memberikan kesan negatif kepada permintaan minyak, dan seterusnya menyebabkan harga minyak jatuh. Disamping itu, kegagalan dalam mencapai kesepakatan untuk mengurangkan pengeluaran minyak semasa mesyuarat OPEC yang telah diadakan baru-baru ini, yang telah menyebabkan harga minyak jatuh menjunam dimana pada pertengahan bulan Januari 2020 harga minyak adalah dalam lingkungan US\$65 setong, kepada kira-kira US\$54 setong pada awal bulan Mac 2020, dan seterusnya serendah US\$31 setong pada 9 Mac 2020. Dalam jangka masa panjang pula, permintaan minyak dunia juga dijangka akan berkurangan mengambilkira kebanyakan negara-negara maju telah mula beralih kepada penggunaan tenaga hijau dan *renewable energy technology* seperti *electric vehicles*, *geothermal* dan tenaga solar, *hydropower* dan *biofuels* berikutan dengan impak terhadap perubahan suhu global akibat penggunaan bahan api *fossil* atau *fossil fuel* seperti minyak dan gas.

6. Seterusnya, kaola ingin mengongsikan mengenai dengan kedudukan pertumbuhan KDNK Negara Brunei Darussalam. Alhamdulillah, Jabatan Perancangan Ekonomi dan Statistik, Kementerian Kewangan dan Ekonomi telah melaporkan pertumbuhan KDNK Negara bagi tahun 2019 adalah meningkat pada kadar 3.9 peratus berbanding dengan 0.1 peratus bagi tahun 2018. Sektor Minyak dan Gas mencatatkan peningkatan sebanyak 4.9 peratus dan Sektor Bukan Minyak dan Gas berkembang pada kadar 2.5 peratus. Ini adalah merupakan pertumbuhan KDNK yang tertinggi sejak tahun 2006.

7. Bagi tahun 2020 pula, IMF telah mengunjurkan pertumbuhan KDNK Negara Brunei Darussalam pada kadar 4.7 peratus. Anggaran ini antarlainnya adalah mengambilkira pengeluaran pertama hiliran industri Minyak & Gas (*downstream*) bagi projek Loji Penapisan Minyak dan Petrokimia di Pulau Muara Besar, dan juga pembinaan kilang Brunei Fertilizer Industries (BFI). Manakala, pihak ASEAN+3 Macroeconomic Research Office (AMRO) telah mengunjurkan pertumbuhan pada kadar 3.7 peratus dan pihak Asian Development Bank (ADB) juga telah mengunjurkan pertumbuhan yang positif iaitu pada kadar 1.5 peratus.

8. Sementara itu, Jabatan Perancangan Ekonomi dan Statistik, Kementerian Kewangan dan Ekonomi pula telah mengunjurkan bahawa pertumbuhan KDNK Negara

bagi tahun 2020 akan terus berkembang di antara 4.9 peratus hingga 7.1 peratus. Ini adalah berikutan dengan peningkatan beberapa sektor-sektor utama (*priority sectors*) seperti Sektor Pertanian, Perhutanan & Perikanan, Sektor Industri, dan Sektor Perkhidmatan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat

9. Izinkan kaola mengongsikan kedudukan fiskal Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2018/2019. Kutipan hasil pendapatan Kerajaan adalah meningkat sebanyak 55.7 peratus kepada \$6,027.26 juta, berbanding dengan \$3,872.27 juta pada Tahun Kewangan sebelumnya. Ini adalah disebabkan oleh peningkatan hasil dari Sektor Minyak dan Gas sebanyak 63.8 peratus kepada \$4,873.37 juta berbanding dengan \$2,975.73 juta pada Tahun Kewangan 2017/2018. Kutipan hasil dari Sektor Bukan Minyak dan Gas juga meningkat sebanyak 28.7 peratus, kepada sejumlah \$1,153.89 juta berbanding dengan \$896.54 juta pada Tahun Kewangan 2017/2018. Manakala, perbelanjaan Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2018/2019, berkurangan sebanyak 1.32 peratus kepada \$5,999.34 juta berbanding dengan \$6,079.29 juta pada Tahun Kewangan 2017/2018.

10. Berikutan peningkatan hasil pendapatan dan penurunan perbelanjaan Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2018/2019, Negara telah merekodkan lebih belanjawan atau *budget surplus* sejumlah \$27.92 juta berbanding dengan defisit belanjawan dalam Tahun Kewangan 2017/2018 sebanyak \$2,207.02 juta.

11. Seterusnya, bagi Tahun Kewangan 2019/2020 pula, sehingga 29 Februari 2020, kutipan hasil pendapatan Kerajaan adalah dianggarkan berjumlah \$3,453.94 juta di mana kira-kira \$2,787.79 juta adalah daripada Sektor Minyak dan Gas; dan \$666.15 juta daripada Sektor Bukan Minyak dan Gas. Manakala perbelanjaan Kerajaan adalah sebanyak \$4,923.80 juta, yang mana ianya telah merekodkan defisit belanjawan sebanyak \$1,469.86 juta. Ini adalah disebabkan oleh penurunan kutipan hasil daripada Sektor Minyak dan Gas sebanyak \$779.89 juta.

12. Dalam usaha Kerajaan untuk mempertingkatkan pertumbuhan ekonomi negara, inisiatif-inisiatif bagi mencapai keseimbangan belanjawan (*balanced budget*) perlu diteruskan. Ini adalah kerana hasil Kerajaan kurang kolerasi (*less correlated*) dengan pertumbuhan KDNK, tidak seperti negara-negara lain yang mempunyai sumber hasil yang lebih pelbagai (*diversified*) seperti dari cukai pendapatan (*income tax*), Goods and Services Tax (GST), Property Tax dan lain-lain, yang mana jika pertumbuhan KDNK meningkat, hasil kepada pendapatan Kerajaan di negara-negara tersebut juga akan meningkat.

13. Oleh yang demikian, Kerajaan akan terus melaksanakan inisiatif di bawah Program Fiscal Consolidation yang telah mula diperkenalkan kepada Kementerian-Kementerian pada Tahun Kewangan 2018/2019. Program ini bukan sahaja merupakan

one-off program tetapi ianya merupakan program yang perlu dilaksanakan secara berterusan. Hasil pencapaian setiap inisiatif yang dirancang atau yang telah mula dilaksanakan oleh Kementerian-Kementerian mungkin hanya akan memberikan impak kepada kedudukan fiskal pada beberapa tahun yang akan datang. Setakat ini, melalui inisiatif dibawah Program Fiscal Consolidation, beberapa projek dalam perancangan adalah antarlainnya pengkorporatan beberapa Jabatan Kerajaan seperti Jabatan Percetakan Kerajaan dan Jabatan Perkhidmatan Pos serta penswastaan penuh fungsi perkhidmatan *pilotage* kapal-kapal yang masuk ke Pelabuhan Muara di bawah Darussalam Pilotage Services. Di samping itu, Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam telah memperkenankan bagi penubuhan Syarikat P Cube Sendirian Berhad (P Cube) pada 14 Mei 2019 sebagai anak syarikat di bawah Lembaga Kemajuan Ekonomi Brunei (LKEB), untuk meneliti cadangan-cadangan projek Public Private Partnership atau PPP termasuk melaksanakan pengurusan projek atau aset kerajaan yang berpotensi untuk menggunakan kaedah PPP. Sejak penubuhannya beberapa buah projek dan perkhidmatan Kerajaan telah dikenalpasti untuk dilaksanakan dengan menggunakan kaedah PPP.

14. Dalam pada itu, mengambilkira dengan keadaan ekonomi negara pada masa ini yang menghadapi berbagai cabaran seperti pertumbuhan Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) yang belum stabil berbanding dengan negara-negara jiran; kadar pengangguran yang tinggi; dan eksport daripada Sektor Bukan Minyak dan Gas yang masih rendah, 'Brunei Darussalam Economic Blueprint' bagi tempoh 15 tahun (tahun 2020 hingga 2035), Insha Allah akan diterbitkan. Ianya merupakan satu pelan halatuju perancangan ekonomi negara yang akan melengkapkan usaha-usaha untuk mencapai Wawasan Brunei 2035 khususnya Matlamat Ketiga, iaitu Ekonomi Yang Dinamik dan Berdayatahan. Penyediaan *Economic Blueprint* ini akan dibuat secara komprehensif dengan mengambilkira inisiatif-inisiatif dan perancangan-perancangan lain yang sedia ada termasuk daripada *Autoriti Monetari Brunei Darussalam Financial Sector Blueprint*, *ASEAN Economic Community Blueprint 2025*, pelan-pelan strategik kementerian-kementerian dan sebagainya.

15. Negara Brunei Darussalam juga komited untuk mencapai objektif-objektif yang dikenalpasti dibawah Agenda 2030 Untuk Pembangunan Berdayatahan yang mana sebanyak 17 pencapaian ataupun *Sustainable Development Goals (SDGs)* telah dikenalpasti dan dipersetujui oleh kesemua negara-negara ahli Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) antarlainnya seperti membasmi kemiskinan, menjana pertumbuhan ekonomi yang mampan, memelihara dan mempertingkatkan alam sekitar sambil mengatasi masalah perubahan iklim. Dalam usaha Negara Brunei Darussalam untuk mencapai perkembangan negara, rakyat adalah merupakan satu aset penting negara dan Kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam akan terus melabur bagi kesejahteraan rakyat melalui pendidikan dan perkhidmatan kesihatan yang berkualiti, kewangan yang inklusif dan tenaga kerja yang produktif. Bagi menunjukkan komitmen Negara

terhadap pencapaian SDGs, Negara Brunei Darussalam akan menyertai, buat pertama kalinya, sesi *Voluntary National Review* atau VNR semasa *United Nations High Level Political Forum on Sustainable Development* yang akan diadakan pada bulan Julai 2020 di Ibu Pejabat PBB di Amerika Syarikat. Sebagai persediaan bagi penyertaan dalam sesi VNR 2020 nanti, satu bengkel kerja VNR telah diadakan pada bulan Januari 2020 lalu yang bertujuan antaranya untuk meningkatkan kefahaman pihak-pihak berkepentingan, bukan sahaja di kalangan agensi Kerajaan, bahkan termasuk ahli-ahli pertubuhan bukan kerajaan (NGOs), mengenai dengan VNR termasuk proses dan ciri-ciri VNR, yang diharap akan menyumbang terhadap penyampaian VNR secara berkesan. Kerajaan akan terus berkerjasama dengan pihak-pihak berkepentingan berkenaan untuk memastikan "Whole Of Nation approach" dalam persediaan sesi VNR itu nanti. InshaAllah, dengan mengenalpasti dan melaksanakan inisiatif-inisiatif yang diterajui oleh Kerajaan dan juga dokongan usaha pihak swasta dan NGOs, Negara Brunei Darussalam akan mencapai matlamat-matlamat yang telah dikenalpasti dibawah Agenda 2030 Untuk Pembangunan Berdayatahan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

16. Berasaskan kepada faktor-faktor yang telah dibentangkan sebentar tadi, Anggaran Perbelanjaan Tahun Kewangan 2020/2021, termasuk peruntukan bagi Kumpulanwang Kemajuan, dicadangkan keseluruhannya dikekalkan sebanyak **Lima Point Lapan Enam Billion Ringgit Brunei** (B\$5.86 billion) seperti pecahan berikut:

- 16.1 Kategori Gaji Kakitangan diperuntukkan sebanyak **Satu Point Sembilan Sembilan Billion Ringgit Brunei** (B\$1.99 billion) atau 33.9 peratus daripada keseluruhan peruntukan bagi membiayai antaranya gaji, elaun-elaun dan pembayaran caruman seramai 67,126 kakitangan Kerajaan;
- 16.2 Perbelanjaan Berulang-Ulang diperuntukkan sebanyak **Dua Point Kosong Satu Billion Ringgit Brunei** (B\$2.01 billion) atau 34.3 peratus. Ini adalah antarlain bagi memperuntukkan Pemeliharaan Aset Kerajaan sebanyak \$365.43 juta, Pendidikan sebanyak \$217.65 juta, Sewa sebanyak \$160.13 juta, pembayaran gaji dan elaun bagi 11,251 kakitangan Open Vote dan Gaji Hari sebanyak \$136.18 juta; dan Perbelanjaan Operasi sebanyak \$134.89 juta;
- 16.3 Perbelanjaan Kemajuan dikekalkan sejumlah **Lapan Ratus Juta Ringgit Brunei** (B\$800 juta) atau 13.7 peratus; dan
- 16.4 Manakala selebihnya adalah bagi membiayai perbelanjaan di bawah kategori Perbelanjaan Yang Di-Akui.

17. Anggaran Hasil Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2020/2021 pula diunjurkan berjumlah **Empat Point Kosong Lima Billion Ringgit Brunei** (B\$4.05 billion), iaitu hasil daripada Sektor Minyak dan Gas dianggarkan sebanyak kira-kira **Dua Point Sembilan Satu Billion Ringgit Brunei** (B\$2.91 billion), manakala Sektor Bukan Minyak dan Gas dianggarkan sebanyak **Satu Point Satu Empat Billion Ringgit Brunei** (B\$1.14 billion). Oleh itu, Belanjawan Negara bagi Tahun Kewangan 2020/2021 **dijangka** akan mengalami **defisit berjumlah kira-kira Satu Point Lapan Satu Billion Ringgit Brunei** (B\$1.81 billion).

18. Walaubagaimanapun, unjuran KDNK dan anggaran hasil yang telah kaola bentangkan sebentar tadi belum lagi mengambilkira situasi terkini dimana kaola telah menerangkan mengenai dengan situasi harga minyak yang menurun dan seterusnya akan berada ditahap yang rendah dengan mengambilkira cabaran-cabaran yang telah, sedang dan yang akan kita alami. Oleh yang demikian, kedudukan ekonomi Negara akan besar kemungkinan turut terjejas dan hasil Kerajaan akan lebih rendah dari jumlah yang telah dianggarkan, dimana dengan sendirinya menyebabkan jumlah defisit yang lebih besar.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

19. Sekarang kaola akan membentangkan Tema Belanjawan Negara bagi Tahun Kewangan 2020/2021 yang mana ianya masih dikekalkan seperti Tahun Kewangan 2019/2020 iaitu **'Pelaburan Untuk Masa Depan'** (*Investing in Our Future*). Ini adalah untuk meneruskan usaha-usaha yang telah mula dilaksanakan sejak tahun kewangan lepas dan perancangan-perancangan yang dicadangkan agar ianya dapat dimajukan sebagai kesinambungan dalam jangkamasa panjang untuk mencapai kestabilan fiskal dan meningkatkan kualiti kehidupan yang tinggi, serta menjana ekonomi yang maju dan berdayatahan agar ianya dapat dinikmati oleh generasi kini dan akan datang.

20. Kerajaan juga terus mengekalkan empat fokus utama bagi mendukung tema belanjawan Tahun Kewangan 2020/2021 di atas, seperti berikut:-

- i. **Yang Pertama, Meningkatkan Aktiviti Pelaburan;**
- ii. **Yang kedua, Memudahcara Perniagaan;**
- iii. **Yang ketiga, Menjana Sumber Manusia yang Kompeten dan *Employable*; dan**
- iv. **Yang keempat, Memelihara Kesejahteraan Awam.**

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan, izinkan kaola menghuraikan secara ringkas keutamaan-keutamaan berkenaan satu persatu dan juga memberikan perkembangan dan pencapaiannya setakat ini di bawah keutamaan-keutamaan tersebut.

Pertama Meningkatkan Aktiviti Pelaburan,

21. Dalam usaha untuk meningkatkan aktiviti pelaburan di Negara ini, Kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam akan terus giat berusaha untuk meneroka dan menggalakkan peluang-peluang dan aktiviti pelaburan terutama sekali dalam menarik pelaburan-pelaburan langsung asing yang berkualiti bagi mempercepatkan lagi usaha pembangunan sektor swasta di Negara ini sekaligus dapat menjana peluang pekerjaan.

22. Seajar dengan usaha untuk merealisasikan aspirasi dalam mempelbagaikan ekonomi, 'Industry Roadmap' juga sedang dirangka yang bertujuan untuk menyediakan ekosistem perindustrian yang kondusif; dan meningkatkan feasibiliti dan daya saing sektor-sektor utama (*priority sector*) negara melalui strategi-strategi dan pelan tindakan, antaranya:

22.1 Sektor Utama Pertama, iaitu Industri Hiliran Minyak dan Gas. Bagi memajukan pelaburan FDI dalam sektor *derivatives* hasil minyak dan gas dan seterusnya pembuatan hiliran yang menggunakan produk penghasilan dari syarikat-syarikat yang sedia ada terutamanya Syarikat Hengyi Industries Sdn Bhd, Syarikat Brunei Methanol Sdn Bhd (BMC) dan Syarikat Brunei Fertilizer Industries Sdn Bhd (BFI). Syarikat Hengyi Industries Sendirian Berhad telahpun berjaya melaksanakan *plant start-up* pada 3 November 2019 serta mula mengeluarkan produk *paraxylene* daripada *unit aromatics crackers* dengan mencapai *standard* penghasilan yang memuaskan. Pencapaian ini merupakan satu milestone yang signifikan yang mana ianya membuktikan kilang tersebut telah dapat menghasilkan sebanyak 13 jenis produk-produk termasuk minyak petrol, diesel, jet fuel, benzene dan lain-lain, dan telah mengeksport produk-produk petrokimia ke 15 buah negara termasuklah Amerika Syarikat, Malaysia, Republik Singapura, Filipina, Australia, Indonesia, Hong Kong, Vietnam dan Republik Rakyat China. Sehingga bulan Februari 2020, Syarikat Hengyi juga telah berjaya menghasilkan nilai eksport berjumlah US\$1.22 billion dan setakat ini telah menjana 447 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan. Manakala, Syarikat Brunei Fertilizer Industries Sendirian Berhad (BFI) pada masa ini adalah dalam fasa pembinaan kilang penghasilan ammonia dan urea dan dijangka akan mula beroperasi pada bulan Mei 2021. Kilang ini nanti akan mempunyai kapasiti pengeluaran ammonia sebanyak 2,200 metrik tan sehari yang mana akan diproses untuk menghasilkan baja urea granular sebanyak 3,900 metrik tan sehari. Setakat ini, syarikat ini telah menjana pekerjaan kepada anak tempatan seramai 33 orang pegawai dan kakitangan dan 162 pelatih.

Dalam hubungan ini juga, Hengyi dan BFI (Brunei Fertilizer Industry) memainkan peranan utama dalam mengubah landskap ekonomi negara dengan memperluaskan dan memantapkan *value chain* sektor minyak dan gas. Projek-projek ini akan terus mewujudkan peluang-peluang pelaburan dalam industri seperti Petrokimia dan Pembuatan Hiliran yang dengan sendirinya akan memacu pertumbuhan dan kepelbagaian ekonomi negara. Contohnya, PTA (Purified Terephthalic Acid) yang boleh diproses untuk menghasilkan pelbagai produk, termasuk komponen kenderaan, tekstil, pembungkusan, perabot, peralatan pinggan mangkuk, dan sebagainya. Selain dari itu, projek-projek ini telah berjaya memberikan peluang latihan di dalam dan luar negara seperti menawarkan biasiswa kepada graduan tempatan untuk menjalani latihan kejuruteraan di luar negara, dan di masa akan datang akan menyediakan lebih banyak peluang pekerjaan mahir yang berkualiti tinggi kepada anak-anak tempatan. Oleh itu, dengan adanya projek-projek hiliran ini nanti, ianya akan dapat memberikan peluang *spinoff* kepada syarikat-syarikat mikro, kecil dan sederhana. Disamping itu, aktiviti-aktiviti seperti *Tanking*, *Mixing* dan Logistik bagi industri minyak dan gas juga diambil perhatian dalam *Industry Roadmap* ini;

- 22.2 Sektor Utama Kedua adalah Industri Perumahan. Ke arah perkembangan industri ini, beberapa strategi telah dikenalpasti bagi mengurangkan jurang di dalam ekosistem dan *value chain* industri ini. Beberapa syarikat-syarikat FDI yang khusus (seperti Barramundi Asia Sdn Bhd, Pure Salmon [8F]) telah juga dikenalpasti yang dapat membantu dalam membangunkan pertumbuhan syarikat-syarikat tempatan yang berpotensi untuk dikembangmajukan. Tiga aspek yang akan difokuskan di bawah industri ini adalah seperti *primary production* melalui kerjasama dengan pihak Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan; *secondary production* bagi memastikan keseluruhan potensi *value chain* akan dibangunkan secara maksima di negara ini; dan *Supporting Industries* seperti logistik dan cold storage. Dalam hubungan ini, satu Memorandum Persefahaman (MoU) telah ditandatangani pada 10hb. Disember 2019 di antara Dana Modal Pembangunan Strategik, Kementerian Kewangan dan Ekonomi bersama 8F Asset Management Pte Ltd, iaitu sebuah syarikat pengurus dana Private Equity dari Republik Singapura. MoU tersebut akan memberi rangka kerja bagi kerjasama pelaburan ke dalam satu fasiliti penternakan ikan Atlantic Salmon dengan menggunakan teknologi *Recirculating Aquaculture System* di mana kapasiti penghasilan adalah dianggarkan 10,000 tan ikan setahun. Projek penternakan ikan Atlantic Salmon dijangka akan menjana 145 peluang pekerjaan dan akan membekalkan produk-produk ikan seperti 'fish fillets' dan 'smoked salmon' ke pasaran serantau dan juga tempatan. Syarikat Barramundi Asia Sendirian Berhad pula, akan memulakan fasa

pembinaan pada suku tahun pertama 2020 dan pengeluaran pertama akan dijangka pada akhir tahun 2021. InsyaAllah dengan kejayaan yang diraih, hasil daripada penggunaan teknologi ini, ianya akan dapat membuka peluang dalam mengembangkan beberapa jenis projek akuakultur yang lain. Ini juga mengambilkira bahawa syarikat-syarikat akuakultur ini akan membuat pemindahan teknologi dan pengetahuan mereka kepada syarikat-syarikat tempatan melalui latihan dan penyelidikan. Perusahaan syarikat-syarikat ini juga akan menjana perkembangan kepada PMKS tempatan yang menyediakan perkhidmatan-perkhidmatan sampingan dan *supply chain*, seperti memproses makanan laut hiliran, katering, pengeluaran makanan ikan dan logistik.

- 22.3 Sektor Utama Ketiga adalah Ekonomi Digital. Dalam menghadapi perkembangan Revolusi Industri 4.0 (4IR), pengawalseliaan serta infrastruktur dan *connectivity* perlu diberikan tumpuan dalam pembangunan ekonomi digital negara. Selain daripada penubuhan Majlis Digital Ekonomi, salah satu inisiatif utama kerajaan dalam mempercepatkan agenda digital ekonomi negara adalah dengan menyatukan rangkaian infrastruktur syarikat-syarikat telekomunikasi di Negara Brunei Darussalam ke dalam sebuah anak syarikat yang dipunyai seratus peratus (100%) oleh Darussalam Assets Sdn Bhd iaitu Syarikat Unified National Network Sdn Bhd (UNN) yang akan berterusan untuk melabur dan memperbaiki infrastruktur telekomunikasi, dalam usaha untuk menubuhkan sebuah *State of the Art and Best in Class, Fixed Mobile Convergence Network*.

Pada masa ini, perbincangan telah diadakan diantara pihak UNN dan pihak industri mengenai potensi pelaburan dalam teknologi dan infrastruktur 5G. Negara kita tidak mampu tertinggal dalam penyerapan teknologi baru supaya kita terus dapat bersaing di pasaran antarabangsa dan dapat menarik lebih banyak pelaburan langsung asing yang memerlukan infrastruktur telekom yang canggih untuk kegunaan industri mereka. Penyerapan ekonomi digital melalui penyediaan pelaburan yang dibuat oleh UNN juga akan membolehkan negara mengimbangi keperluan bekerja, beribadat dan beriadah dengan lebih baik.

- 22.4 Sektor Utama Keempat adalah industri Pelancongan. Sejajar dengan objektif Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan, Industri Pelancongan yang dimajukan perlu berasaskan *Sustainable, Responsible* dan *Inclusive* (SRI). Pihak Lembaga Kemajuan Ekonomi Brunei juga turut memainkan peranannya sebagai *promoter* dan pemudahcara FDI bagi industri ini khususnya sektor penginapan dan *wellness*. Melalui Autoriti Kemajuan Daerah Temburong (AKDT), pihak Lembaga Kemajuan

Ekonomi Brunei bergiat aktif dalam mengenalpasti projek-projek yang boleh menaikkan lagi status Daerah Temburong sebagai "Permata Hijau" iaitu termasuk projek-projek pelancongan yang memelihara sumber daya alam dan menggunakan teknologi rendah karbon yang mana memerlukan penglibatan pelabur-pelabur dari dalam dan luar negeri yang mempunyai taraf kepakaran yang tinggi.

Selain dari projek tersebut, projek-projek lain juga sedang giat dilaksanakan di Daerah Temburong yang diharap akan dapat membangun peluang penjana ekonomi di daerah tersebut dengan adanya jambatan penghubung Daerah Brunei-Muara ke Daerah Temburong itu nanti. Projek menaiktaraf dan pembisaian Pekan Bangar adalah salah satu projek utama yang sedang giat dilaksanakan yang bertujuan bukan sahaja untuk mengukuhkan pekan Bangar sebagai salah satu tempat tarikan pelancong tetapi juga menjadikannya sebagai pusat komersil bagi peniaga-peniaga tempatan.

Dalam hubungan ini, pihak Darussalam Enterprise atau DARE juga memainkan peranannya dengan memperluaskan program-program keusahawanan yang dibukakan khusus bagi peniaga-peniaga dan pengusaha-pengusaha di daerah Temburong dalam membantu mendidik dan meningkatkan pengetahuan dan kemahiran perniagaan mereka, contohnya memberi latihan penyimpanan buku asas (*book keeping*) dan pengurusan kewangan. DARE juga sedang melaksanakan sebuah program berstruktur yang berhasrat untuk menaiktaraf piawai perkhidmatan dan keupayaan perniagaan berkaitan dengan pelancongan seperti penginapan, restoran, produk makanan dan minuman yang dapat membantu memperbaiki dan meningkatkan produk-produk tersebut.

- 22.5 Sektor yang kelima adalah sektor perkhidmatan. Terdapat beberapa pelaburan dan peningkatan prasarana telah dibuat oleh agensi-agensi kerajaan. Salah satunya ialah pengambilalihan terminal kontena Muara oleh Syarikat Muara Port Company (MPC) Sdn Bhd, iaitu sebuah syarikat usahasama di antara Darussalam Assets dengan Beibu Gulf Holding (Hong Kong) Co. Ltd pada 21 Februari 2017 lalu, terdapat peningkatan dalam perkhidmatan yang diberikan kepada para pelanggan khususnya syarikat-syarikat perkapalan. Sejak pengambilalihan ini, purata produktiviti kapal kontena telah meningkat daripada 20 pergerakan setiap jam sebelum pengambilalihan kepada 32 pergerakan setiap jam, dan purata masa *haulier* berkurang kepada 21 minit daripada lebih sejam sebelum pengambilalihan. Daripada kejayaan pengambilalihan ini, MPC (Muara Port Company Sdn Bhd) terus berkembang dengan pengambilalihan *conventional ports* pada 2 Julai 2018 dan seterusnya meningkatkan kecekapan Pelabuhan Muara secara keseluruhannya.

Dengan usaha giat MPC untuk memperluaskan aktiviti-aktiviti logistik, InsyaAllah, tidak lama lagi MPC akan memulakan penghantaran kargo ulang-alik secara *direct* dari Pelabuhan Muara ke Tanjung Priok di Jakarta Utara. Sejak penubuhannya, MPC terus berusaha untuk menjadikan Pelabuhan Muara sebagai pusat perkapalan, pelabuhan dan *transit hub* di rantau ini. MPC juga berhasrat untuk meningkatkan aktiviti ekonomi dan perdagangan melalui penyusunan semula Strategic Business Plan dan penyediaan Port Masterplan untuk menjadikan Pelabuhan Muara berdayasaing di peringkat pelabuhan antarabangsa dan *sub-regional* termasuk BIMP-EAGA.

23. Disamping itu, sebagai usaha untuk membangunkan perniagaan dalam bidang pertanian dan makanan, satu Kumpulan Kerja Bersama Negara Brunei Darussalam dan Republik Singapura di peringkat menteri dalam bidang Agrimakanan telah ditubuhkan yang mana akan dapat memudahcara kolaborasi di antara sektor swasta dalam bidang agrimakanan bagi menarik pelaburan dan mewujudkan pekerjaan. Pada peringkat ini, tumpuan akan diberikan dalam bidang akuakultur. Kumpulan Kerja Bersama ini akan memudahcara kerjasama antara pihak awam dan swasta di antara Negara Brunei Darussalam dan Republik Singapura, seperti dalam bidang fasilitasi pelaburan, kerjasama *Research and Development*, jaminan kualiti dan standard, dan pembangunan kapasiti.

24. Di antara pencapaian di bawah fokus ini sepanjang Tahun Kewangan 2018/2019 dan Tahun Kewangan 2019/2020, adalah seperti berikut:

24.1 Bagi memenuhi permintaan global yang semakin tinggi, Syarikat Polygel pada masa ini sedang berusaha untuk meningkatkan penghasilan produk Organic Titanate dengan memperluaskan lagi kapasiti penghasilan Anti-oxidant daripada 2,000 metrik tan setahun kepada 5,000 metrik tan setahun yang dianggarkan dapat dicapai dalam tempoh 18 bulan. Disamping itu, Syarikat Polygel juga sedang menilai satu cadangan yang akan memperkenalkan pengeluaran produk baru iaitu Catalyst. Dengan adanya produk ini, kapasiti kilang Syarikat Polygel dijangka akan mencapai sebanyak 10,000 metrik tan setahun yang mana akan meningkatkan lagi jumlah eksport bagi Negara Brunei Darussalam dan menjana peluang pekerja kepada anak-anak tempatan.

24.2 Kementerian Pertahanan bersama Syarikat Muara Maritime Services Sdn Bhd (MMS), iaitu sebuah syarikat usahasama yang ditubuhkan antara Darussalam Assets dan Lürssen Internaval GmbH (Lürssen) dari Jerman telah menandatangani perjanjian bagi memberikan perkhidmatan pemeliharaan dan pembaikan kepada kapal-kapal Tentera Laut Diraja Brunei (TLDB) mengikut keperluan dan aset-aset tertentu *dockyard* TLDB di Muara. Setakat ini, projek penaiktarafan *syncrolift alpha* dan

pembaikan *shiplift bravo* telah mula dilaksanakan, yang mana bertujuan antaralainnya untuk meningkatkan kapabiliti pihak TLDB dalam melaksanakan kerja pemeliharaan atas kapal-kapal TLDB secara *in-house* tanpa menggunakan perkhidmatan limbungan luar negara. Pada masa ini, Syarikat MMS telah menjana pekerjaan kepada 168 anak-anak tempatan.

24.3 Syarikat Tavelmout Biofarm (B) Sdn Bhd, salah sebuah syarikat dari negara Jepun, yang menghasilkan spirulina, iaitu sejenis bahan nutrisi bernilai tinggi yang digunakan sebagai bahan tambahan utama di dalam pengeluaran minuman kesihatan, supplement penjagaan kesihatan, dan *nutraceutical*. Syarikat tersebut terletak di BioInnovation Corridor (BIC) dan telah bermula operasi pada 22hb Oktober 2019 dan merupakan syarikat pembuatan spirulina yang pertama di Negara Brunei Darussalam. Fasiliti tersebut mampu menghasilkan sebanyak 900 tan Spirulina setahun. Setakat ini, syarikat Tavelmout telah menghasilkan sebanyak 12 pekerjaan yang mana 10 pekerjaan tersebut telah diisi oleh warga tempatan.

24.4 Di samping itu, projek-projek yang dalam perancangan adalah seperti berikut:

- i. Syarikat Nanyang Mariculture telahpun menubuhkan syarikat usahasama dengan pengusaha tempatan iaitu Lautan Timur Product Sdn Bhd bagi memajukan ternakan tiram (oyster) di Negara ini dengan pelaburan dianggarkan berjumlah \$73.5 juta. Pelaburan ini akan melibatkan perusahaan penetasan benih, proses pembesaran dan juga pembinaan kilang pemerosesan oyster. Setakat ini syarikat tersebut sedang dalam proses untuk membangunkan kemudahan pusat penetasan di Kampong Serdang dan kemudahan 'grow out' di kawasan Pulau Kaingaran; dan dijangka akan menjana lebih kurang 500 pekerjaan;
- ii. Syarikat Pure Fresh (China) iaitu bagi penubuhan kilang penetasan dan ternakan udang *rostris*, pusat *multi-purpose seafood processing* bagi penjualan eksport, dan Insha Allah akan menjana sebanyak 237 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan;
- iii. Syarikat Ruian iaitu bagi penubuhan kilang pemerosesan rempah dan perniagaan (*trading*) di China dan pemerosesan lanjut (*further processing*) di Negara Brunei Darussalam, dan Insha Allah akan menjana sebanyak 80 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan; dan

- iv. Beijing Genomics Institute dengan usahasama Pantai Jerudong Specialist Centre adalah bagi melaksanakan *Genetic research and testing* dan Insha Allah akan menjana sebanyak 66 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan.

25. Seterusnya, dari segi pasaran modal atau *Capital Market*, termasuk pasaran sekuriti dan juga pasaran *debt*, ianya memainkan peranan penting dalam menggalakkan aktiviti ekonomi dengan memudahkan dan mempelbagaikan akses untuk syarikat-syarikat mendapatkan pembiayaan alternatif. Dengan tertubuhnya bursa saham di Negara ini nanti, ianya akan menjadi pemangkin kepada pertumbuhan ekonomi dan perkembangan perniagaan dengan tersedianya pembiayaan alternatif untuk peniaga-peniaga di Negara ini. Ini adalah selaras dengan strategi Negara untuk menyediakan ekosistem dalam mempercepatkan agenda meningkatkan aktiviti ekonomi khusus dalam perkhidmatan Korporat. Untuk memastikan pasaran modal di negara ini dilaksanakan dengan teratur, beberapa persediaan sedang dijalankan yang melibatkan beberapa pihak berkepentingan untuk menyokong pembangunan awal pasaran modal di negara ini. Antara persiapan-persiapan ini ialah:

- i. Menambahbaik perundangan yang berkaitan seperti Companies Act, Securities Market Order, Securities Market Regulation;
- ii. Memberigakan stakeholders ekosistem pasaran modal seperti institusi-insituti Kewangan;
- iii. Penyediaan sistem bursa saham termasuk peraturan-peraturan *Listing* dan *Trading*; dan
- iv. Mengenalpasti syarikat-syarikat yang bersedia untuk disenaraikan di bursa saham.

26. Dengan adanya pasaran sekuriti yang aktif nanti, ianya membolehkan Negara ini membuka peluang perniagaan bersama bursa-bursa yang lain di rantau ASEAN. Pembangunan pasaran sekuriti kebangsaan ini bukan sahaja akan memudahkan integrasi serantau tetapi juga akan mengembangkan platform pasaran modal Negara dan mewujudkan peluang pelaburan asing yang lebih besar. Ini adalah selaras dengan strategi Negara untuk mempelbagaikan ekonomi selain dari industri minyak dan gas. Penubuhan sebuah pasaran sekuriti di Negara ini juga akan memerlukan lebih banyak profesional khususnya dalam industri undang-undang, perakaunan dan pengauditan dan lain-lain lagi jurusan mengambilkira syarikat-syarikat yang disenaraikan di dalam bursa diperlukan untuk mempunyai *corporate governance* dan *transparency* yang tinggi bagi kepentingan para pelabur. Dalam kesempatan ini, kaola ingin menekankan bahawa pelaburan di dalam bursa saham ada turun naiknya, mempunyai risiko kerugian dan tidak semestinya menjanjikan keuntungan.

27. Manakala di bawah Sektor Pelancongan pula, jumlah ketibaan pelancong melalui udara telah mencatatkan seramai 333,244 orang pada tahun 2019 berbanding dengan 278,136 orang pada tahun 2018. Ini adalah disebabkan oleh pengenalan dan penambahbaikan yang berterusan kepada beberapa produk pelancongan dengan kerjasama bersama ejen-ejen pelancongan dalam mempromosikan Negara Brunei Darussalam sebagai destinasi pelancongan serta peningkatan rangkaian udara oleh Syarikat Penerbangan Diraja Brunei (RB) melalui penerbangan ke destinasi baru seperti Republik Rakyat China, Korea Selatan, Melbourne, dan pengenalan perkhidmatan penerbangan jauh tanpa henti ke London, dan perjalanan terus dari Bandar Seri Begawan ke Dubai, dan sebagainya. RB juga telah memperkenalkan perkhidmatan "RB Link", yang menyediakan perhubungan antara Bandar Seri Begawan dengan bandar-bandar utama di Borneo. Ini bertujuan untuk menghubungkan destinasi RB dengan Borneo dan menjadikan Bandar Seri Begawan sebagai *connectivity hub* utama.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan,

28. Bagi memajukan lagi peluang-peluang perekonomian dan pelancongan, Autoriti Kemajuan Daerah Temburong atau AKDT telahpun ditubuhkan yang memainkan peranan utama bagi mengenalpasti dan merancang pembangunan Daerah Temburong, bukan sahaja untuk menjana aktiviti perekonomian di daerah tersebut tetapi juga akan dapat meningkatkan kualiti kehidupan rakyat dan penduduknya. Antara projek-projek yang telah dikenalpasti adalah seperti projek menghidupkan Pekan Bangar yang menumpukan inisiatif-inisiatif yang dapat menjana perekonomian khususnya Perusahaan Mikro, Kecil dan Sederhana atau PMKS di daerah tersebut dan projek memajukan mukim Labu. Beberapa projek penaiktarafan juga akan dilaksanakan di Taman Rekreasi Hutan Bukit Patoi dan Taman Negara Ulu-Ulu Temburong yang dijangka akan menjadi tarikan besar pelancong-pelancong berkunjung ke Daerah Temburong lebih-lebih lagi dengan projek pembinaan Jambatan Penghubung Daerah Brunei Muara dan Daerah Temburong yang Insha Allah dijangka akan mula digunakan pada tahun 2020 ini. Di samping usaha-usaha yang diungkuhkan oleh pihak Kerajaan, penglibatan sektor swasta dan pelaburan langsung asing adalah sangat penting dalam memainkan peranan sebagai pemangkin yang signifikan dalam memajukan Daerah Temburong. Dalam hal ini, AKDT sedang bekerjasama dengan arkitek-arkitek tempatan dalam merancang rekabentuk-rekabentuk unik dan kreatif, dan menerokai penubuhan infrastruktur yang dapat meningkatkan *connectivity* di Daerah Temburong. Beberapa projek pelaburan langsung asing dari Republik Singapura dan Negara Jepun telah menyatakan hasrat untuk membangunkan infrastruktur dan mengendalikan aktiviti-aktiviti di Daerah Temburong, yang pada masa ini sedang dalam fasa kajian *feasibility*.

29. Bagi mendukung fokus ini, belanjawan Negara Tahun Kewangan 2020/2021 telah menyediakan peruntukan-peruntukan yang dapat meningkatkan pertumbuhan ekonomi Negara antarlainnya seperti berikut:

- 29.1 Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan terus disediakan peruntukan sejumlah \$8 juta bagi Skim Pembelian Balik Padi di bawah Jabatan Pertanian dan Agrimakanan;
- 29.2 Kementerian Pengangkutan dan Infokomunikasi disediakan peruntukan sejumlah \$3.3 juta bagi pemeliharaan terminal dan luaran bangunan Lapangan Terbang Antarabangsa Brunei;
- 29.3 Bagi meningkatkan perkembangan sektor perikanan, sejumlah \$1.7 juta disediakan bagi projek Pembinaan Takat-Takat Tiruan di bawah Jabatan Perikanan untuk meningkatkan sumber perikanan di Negara ini. Dengan adanya Takat-Takat Tiruan ini nanti, ianya akan meningkatkan pengeluaran sumber perikanan daripada 7,170 metrik tan kepada 10,115 metrik tan dengan nilai kira-kira \$60.7 juta;
- 29.4 Manakala di bawah peruntukan RKN ke-11, sejumlah \$98.2 juta disediakan antarlainnya bagi membiayai perkara-perkara berikut:
- i. Sejumlah \$40.4 juta disediakan bagi Projek Kandol untuk membuka kawasan baru yang disasarkan akan menyumbang sejumlah 4,800 metrik tan padi setahun menjelang tahun 2025;
 - ii. Bagi meningkatkan perkembangan sektor Pertanian dan Agrimakanan, sejumlah \$16.7 juta disediakan bagi program peningkatan keluaran tanaman hiasan bunga-bunga bagi menjana pasaran eksport, program meningkatkan pengeluaran sayur dengan menggunakan teknologi tinggi dan pembangunan industri ternakan untuk menjana pengeluaran yang disasarkan; dan
 - iii. Sejumlah \$9 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$79 juta bagi Projek Pembangunan Teluk Brunei dan sejumlah \$2.8 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$43 juta bagi Projek Pembangunan Pulau Muara Besar Fasa 2.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

Keutamaan Belanjawan Kedua ialah Memudahcara Perniagaan

30. Kerajaan telah memperkenalkan beberapa inisiatif bagi mendukung fokus belanjawan ini antarlainnya dengan memperkenalkan beberapa perundangan dan pengawalseliaan yang lebih kondusif, serta meningkatkan keupayaan teknologi bagi memudahkan dan mempercepatkan proses untuk memulakan perniagaan di Negara ini bagi industri-industri tempatan, PMKS serta Syarikat Pelaburan Langsung Asing

untuk bertapak di negara ini. Ini juga termasuk inisiatif-inisiatif yang pernah dikongsikan sebelum ini, seperti pendaftaran syarikat dan nama-nama perniagaan dapat dibuat dalam tempoh satu hari berbanding sebelumnya; dan sistem Brunei Darussalam National Single Window (BDNSW) sebagai komitmen negara ke arah pelaksanaan ASEAN Single Window sebagai platform pertukaran data dan maklumat antara negara-negara rantau ASEAN.

31. Dengan pelaksanaan beberapa inisiatif tersebut, ianya dapat membantu meningkatkan skor Negara ini dalam Laporan 'Doing Business 2020' keluaran Bank Dunia kepada 70.1 daripada 69.6 pada tahun 2019, yang mana Negara ini kini berada di kedudukan ke-66 daripada 190 ekonomi.

32. Di samping itu, sebagai inisiatif Kerajaan untuk menghubungkan pengusaha PMKS tempatan dengan pemilik-pemilik perniagaan, profesional dan akademik yang berada di Negara ini dari pelbagai industri dan kepakaran, Darussalam Enterprise (DARE) telah melancarkan satu platform iaitu *The Brunei Mentors for Entrepreneurship Network* untuk membantu para pengusaha PMKS termasuklah para belia PMKS menghadapi cabaran dan mengambil peluang dalam lanskap perniagaan yang semakin berkembang dan semakin digital. Disamping itu, DARE juga giat melaksanakan program *bootcamp* dimana ianya telah membantu pelancaran 48 *start-ups* dan telah menyumbang kepada 191 pekerjaan. DARE juga telah membantu 231 buah peniaga untuk memasarkan produk mereka kepada pasaran domestik melalui *Micro, Small and Medium Enterprise (MSME) Festival, Brunei Made* dan *Unexpected Treasures* yang mana hasil penjualan bernilai kira-kira \$527 ribu.

33. Beberapa program juga telah diperkenalkan antaranya seperti Program i-Usahawan yang merupakan satu inisiatif Kementerian Tenaga dalam memberikan peluang kepada usahawan belia tempatan untuk mendapatkan kontrak yang dikhususkan daripada pihak Kerajaan, Syarikat berkaitan dengan Kerajaan dan Badan Berkanun bagi mengembangkan kemahiran usahawan belia-belia tempatan. Setakat ini sebanyak 61 kontrak telahpun dikenalpasti dan 12 daripadanya telahpun dianugerahkan dengan nilai kontrak secara keseluruhan berjumlah \$16 juta dimana 171 pekerja tempatan telah diambil bekerja bersama DARE yang melibatkan projek keusahawanan berdasarkan *multi-disciplinary* dan mempunyai perspektif revolusi industri ke-empat UBD melalui 'The UBD Start-Up Centre' di bawah *Entrepreneurship Village*.

34. Disamping itu, Bank-Bank tempatan memainkan peranan penting dalam memajukan PMKS yang mana setakat 29hb Februari 2020, Bank Usahawan telah memberikan pinjaman sebanyak \$12.2 juta kepada 192 PMKS bagi membolehkan mereka mengembangkan perniagaan masing-masing. Manakala jumlah pinjaman korporat di bawah bank-bank lain di Negara ini bagi tahun 2019 adalah sebanyak B\$2.8 billion berbanding B\$2.6 billion pada tahun 2018 iaitu peningkatan sebanyak 9.6 peratus tahun ke tahun.

35. Bagi memupuk persaingan yang sihat di lanskap ekonomi Negara, Suruhanjaya Persaingan Brunei Darussalam telah menguatkuasakan Perintah Persaingan, iaitu perjanjian anti-persaingan yang juga dikenali sebagai kartel mulai 1 Januari 2020. Penguatkuasaan Perintah Persaingan tersebut adalah selaras dengan matlamat bagi mencapai ekonomi yang dinamik dan berdayatahan seperti yang diharapkan di dalam Wawasan Brunei 2035. Prinsip utama Perintah Persaingan ini adalah bagi mendorong peniaga untuk bertindak secara bebas tanpa membuat pakatan bagi memenangi pengguna dengan menawarkan yang terbaik dari segi barangan, perkhidmatan dan harga.

36. Selain itu, inisiatif bagi memudahkan pengeksportan produk-produk tempatan khususnya produk pertanian seperti daging dan akuakultur ke pasaran-pasaran luar juga sedang giat dilaksanakan melalui perundingan dua-hala dengan beberapa buah negara. Sebagai misalan, Penandatanganan Protokol di antara Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan bersama Pentadbiran Am Kastam Republik Rakyat China pada 16hb Disember 2019 telah membuka akses pasaran bagi muskmelon tempatan ke negara tersebut. Dengan adanya perjanjian seperti ini, akan memberikan impak positif dan signifikan dalam usaha meningkatkan hasil pertanian, ternakan dan perikanan yang seterusnya akan dapat meningkatkan pertumbuhan KDNK Negara ini.

37. Dalam usaha untuk meningkatkan mutu perkhidmatan telekomunikasi di Negara ini, dengan penyatuan aset-aset infrastruktur telekomunikasi dari syarikat-syarikat telekomunikasi (TelCos) seperti yang telah kaola nyatakan sebentar tadi, syarikat-syarikat TelCos akan dapat memberikan tumpuan kepada bahagian *retail* dan meningkatkan perkhidmatan pelanggan, pemasaran dan tawaran pelbagai produk-produk dan perkhidmatan dalam suasana yang lebih kompetitif, dan seterusnya ditawarkan pada harga yang berpatutan kepada pengguna.

38. Diharapkan dengan inisiatif ini, pergerakan aktiviti ekonomi digital akan lebih aktif dan sekaligus dapat mewujudkan perniagaan baru seperti *smart applications* dan *smart solutions* yang menjadikan Negara Brunei Darussalam setanding dengan negara-negara maju yang lain. PMKS juga akan dapat memanfaatkan platform ini dengan menawarkan produk dan perkhidmatan baru seperti *smart home security*, *smart enterprise solutions*, *precision agricultural solutions* dan *smart farming solutions* dengan kadar yang lebih kompetitif dan lebih mudah. Sebagai contoh, Darussalam Assets melalui anak syarikatnya DST Networks telah melancarkan satu project Unified Smart Meter System yang bukan sahaja akan dapat mengurangkan perbelanjaan Kerajaan tetapi pada masa yang sama ia akan menjana pengurusan sumber air dan elektrik yang efisien. Penggunaan ICT dalam industri berkenaan akan meningkatkan keberkesanan pengurusan bekalan. Bagi air, teknologi dapat membantu mengurangkan *non-revenue water* seperti kecurian dan kebocoran air. Manakala bagi elektrik, teknologi ini akan membantu dalam pengurusan penggunaan tenaga dan meningkatkan kesedaran di kalangan pengguna.

39. Di samping itu, teknologi digital ini akan memberikan faedah kepada orang ramai untuk mendapatkan pekerjaan di mana semakin banyak perusahaan atau perniagaan berhubung melalui platform digital. Salah satu contoh ialah Syarikat DART yang menggunakan jumlah data yang tinggi khususnya bagi pemandu dan pengguna aplikasi DART. Dengan harga yang lebih kompetitif, kos penggunaan aplikasi DART akan lebih rendah, yang mana dapat menguntungkan pemandu atau pengguna aplikasi tersebut.

40. Di antara peruntukan yang telah disediakan bagi mendukung fokus ini bagi Tahun Kewangan 2020/2021 adalah seperti berikut:

- 40.1 Sejumlah \$4.45 juta dengan Harga Rancangan sebanyak \$9.45 juta bagi membiayai perbelanjaan untuk memajukan Daerah Temburong berikutan siapnya Jambatan Penghubung Daerah Brunei Muara dan Daerah Temburong;
- 40.2 Disamping itu, peruntukan juga telah disediakan di bawah RKN ke-11 sejumlah \$2.12 juta dengan Harga Rancangan sebanyak \$16.8 juta bagi membiayai projek-projek berikut:
 - i. Melaksanakan kaedah pembayaran cukai bangunan secara *online*, melalui *Mobile Application* atau *Internet Banking* sebagai kemudahan alternatif bagi pelanggan untuk menjelaskan cukai bangunannya. Oleh itu, peruntukan disediakan dengan Harga Rancangan \$1 juta bagi Projek Cukai Bangunan Elektronik di bawah Kementerian Hal Ehwal Dalam Negeri;
 - ii. Menaiktaraf Pasar Gadong dan Pasar Jerudong disediakan dengan Harga Rancangan \$9 juta dengan kaedah pelaksanaannya dibuat melalui konsep PPP;
 - iii. Sistem Pengurusan Buruh Nasional disediakan Harga Rancangan sejumlah \$2.5 juta; dan
 - iv. Sistem Pensijilan Halal di bawah Kementerian Hal Ehwal Ugama disediakan Harga Rancangan sejumlah \$1 juta;

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-ahli Yang Berhormat,

Fokus belanjawan yang ketiga ialah *Menjana Sumber Manusia yang Kompeten dan Employable.*

41. Menurut hasil dari Kajian Tenaga Kerja (KTK) 2018, jumlah penduduk yang bekerja adalah seramai kira-kira 201,700 orang, di mana 72.0 peratus adalah terdiri dari penduduk tempatan (rakyat Brunei dan penduduk tetap), dan 28.0 peratus adalah warga asing. Pekerjaan lebih banyak tertumpu di dalam Sektor Perkhidmatan (79.5 peratus) terutamanya dalam Pentadbiran Awam (22.9 peratus) dan Perdagangan Borong dan Runcit (12.7 peratus). Manakala, kadar pengangguran di negara ini adalah 8.7 peratus iaitu menurun daripada 9.3 peratus pada tahun 2017, iaitu berjumlah 19,223 orang, yang mana kira-kira 49.7 peratus adalah terdiri daripada lingkungan umur 25 hingga 64 tahun; dan 50.3 peratus terdiri daripada lingkungan umur 15 hingga 24 tahun.

42. Oleh itu, mengambilkira kadar pengangguran di Negara ini masih lagi pada tahap yang tinggi, maka dalam menjana sumber manusia yang kompeten dan *employable*, kolaborasi antara semua pihak yang berkepentingan dan orang ramai adalah diperlukan untuk meningkatkan keberkesannya dalam menangani isu pengangguran di Negara ini. Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam memberikan keprihatinan terhadap isu pengangguran di mana Baginda telah memperkenankan bagi Manpower Planning and Employment Council (MPEC) ditubuhkan di Jabatan Perdana Menteri untuk menangani isu-isu pengangguran di Negara ini secara efisien, telus dan berkesan. Inisiatif-inisiatif yang sedang dilaksanakan bagi menangani isu pengangguran ini dapat dirumuskan kepada tiga aspek utama:

- 42.1 Pertama, dari aspek *Supply*, beberapa inisiatif sedang dijalankan yang bertujuan untuk memperkukuhkan lagi pembekalan tenaga kerja tempatan agar dapat memenuhi keperluan industri; menyediakan tenaga kerja yang berdaya tahan dari segi *mindset* dan etika kerja; dan mempertingkatkan kemahiran dan kompetensi melalui *upskilling* dan *reskilling*. Program-program *upskilling* dan *reskilling* akan diselaraskan dengan permintaan era industri 4.0 dan juga dengan Brunei Darussalam *Economic Blueprint* serta *Industry Roadmap* bagi meningkatkan peluang pekerjaan anak-anak tempatan;
- 42.2 Kedua, dari aspek *Demand* pula, inisiatif-inisiatif ditumpukan kepada penjana pekerjaan seperti meneliti dan menggubal dasar serta proses tenaga kerja; dan meningkatkan kerjasama di antara setiap Kementerian bersama dengan pihak swasta, sektor perindustrian dan syarikat-syarikat langsung asing untuk menjana pertumbuhan ekonomi bagi meningkatkan jumlah pekerjaan yang berkualiti, di sektor awam dan sektor swasta.
- 42.3 Ketiga, dari aspek *Enablers*, yang mana merupakan aktiviti *matching* di antara *Supply* dan *Demand*, termasuk *One Stop Career Centre*; pensejajaran, pengumpulan dan pengesahan maklumat tenaga kerja

bagi kegunaan perancangan tenaga manusia; dan penyediaan infrastruktur.

43. Ke arah itu, Job Centre Brunei juga telah memperkenalkan beberapa program seperti *District Connect* dan *Institution Outreach* bertujuan untuk memberigakan perkhidmatan-perkhidmatan di Job Centre Brunei seperti penulisan *Curriculum Vitae* dan tips temuduga. Sehingga 29 Februari 2020, seramai 2,484 graduan telah mengikuti program *i-Ready* yang mana 923 orang telah mendapat pekerjaan secara tetap. Manakala, seramai 892 orang perantis masih aktif mengikuti program *i-Ready* dan seramai 669 orang perantis telah berhenti dan ditamatkan. Ini termasuklah dalam BSJV Companies yang telah menubuhkan *Talent & Bruneianisation Committee* dalam usaha untuk memantau perkembangan potensi anak-anak tempatan untuk mencapai tahap kompetensi yang diperlukan untuk menerajui organisasi bertaraf antarabangsa seperti BSP, BLNG, BSM dan BGC. Sehingga 31 Januari 2020, peratus anak-anak tempatan yang bertugas di BSP adalah 87 peratus, BLNG sebanyak 92 peratus, BSM sebanyak 95 peratus dan BGC sebanyak 98 peratus.

44. Selain daripada inisiatif-inisiatif Kerajaan, rakyat juga memainkan peranan yang penting sebagai penyumbang kepada pembangunan ekonomi Negara, samaada yang bekerja di sektor awam, swasta atau persendirian. Oleh itu, rakyat dan penduduk yang mempunyai keupayaan untuk bekerja dan berkeinginan untuk memulakan perniagaan akan terus diberikan bimbingan dan bantuan keusahawanan agar dapat berdikari sendiri tanpa bergantung semata-mata dengan bantuan Kerajaan.

45. Sebagai contoh, Pusat Pembangunan Belia telah memberikan *grant* kepada sebuah syarikat tempatan iaitu Cerita Fabrikku Sdn Bhd. Syarikat berkenaan telah berjaya menembusi pasaran pembuatan pakaian bagi Walt Disney World, Hard Rock Cafe, Universal dan Sea World dengan diterajui oleh 5 orang lepasan *i-Ready* dan 24 orang lepasan dari Pusat Pembangunan Kapasiti.

46. Oleh itu, beberapa peruntukan telah disediakan bagi mendukung fokus ini seperti berikut:

- 46.1 Sejumlah \$2.1 juta bagi tambahan 41 guru *English Native Speakers* di Kementerian Pendidikan untuk dilantik sebagai guru CfBT menjadikan jumlah guru CfBT keseluruhannya seramai 240 guru untuk ditempatkan di sekolah-sekolah yang kekurangan guru Bahasa Inggeris;
- 46.2 Sejumlah \$2 juta bagi keperluan peralatan makmal dan pembelajaran jurusan kejuruteraan di bawah Universiti Teknologi Brunei (UTB) dan Politeknik Brunei; dan sejumlah \$1.3 juta bagi membiayai keperluan pembelajaran dan peningkatan pengambilan penuntut di Institut Pendidikan Teknikal Brunei (IBTE);

46.3 Manakala, bagi meningkatkan kesejahteraan penuntut-penuntut di dalam dan luar negeri, peruntukan bagi pemberian Biasiswa dan Elaun Penuntut akan terus disediakan seperti berikut:

- Biasiswa keseluruhannya sebanyak \$48.8 juta di bawah Kementerian Pendidikan dan Kementerian Hal Ehwal Ugama dan Kementerian Pertahanan.
- Elaun Penuntut keseluruhannya sebanyak \$55.5 juta di bawah Kementerian Pendidikan dan Kementerian Hal Ehwal Ugama.

46.4 Peruntukan bagi permakanan bagi penuntut-penuntut disediakan keseluruhannya berjumlah \$17.4 juta seperti berikut:

- Sejumlah \$10.4 juta di Kementerian Pendidikan yang mana sejumlah \$1.5 juta disediakan bagi membiayai kontrak Program Harapan bagi sejumlah 26 buah sekolah yang terpilih. Antaralain tujuan program berkenaan adalah bagi menyediakan makan dan minum bagi pelajar-pelajar di beberapa buah sekolah yang terpilih sebagai suntikan semangat dan agar pelajar-pelajar lebih menumpukan perhatian terhadap pembelajaran; dan
- Sejumlah \$7 juta di sediakan dibawah Kementerian Hal Ehwal Ugama.

46.5 Peruntukan bagi penyewaan bas-bas sekolah di keempat-empat daerah dan bot temuai disediakan sejumlah \$7.1 juta bagi pengangkutan penuntut-penuntut sekolah.

47. Pembangunan Belia juga akan terus diberikan perhatian dimana belia adalah tunggak utama peneraju Negara di masa hadapan. Oleh itu, beberapa peruntukan terus disediakan bagi memastikan belia di Negara adalah 'future-ready' seperti berikut:

47.1 Program Khidmat Bakti Negara (PKBN) disediakan sejumlah \$1.5 juta di bawah Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan dengan sasaran pengambilan ke-sembilan bagi tahun 2020 seramai 450 pelatih;

47.2 Sejumlah \$510 ribu untuk kursus-kursus di Pusat Pembangunan Belia, Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan; dan

47.3 Bantuan kepada Belia-Belia dan Pertubuhan-Pertubuhan Bukan Kerajaan (NGOs) sejumlah \$1.4 juta termasuk Bantuan-Bantuan (*Grant*) Keusahawanan Belia, Pembangunan Belia, Pembangunan Sukan, Kursus-Kursus Pusat Pembangunan Belia, *Outward Bound* Brunei Darussalam

dan Bantuan Kewangan NGO untuk meningkatkan *employability* dan *marketability* belia-belia, meningkatkan perekonomian dan pembangunan Negara serta meningkatkan kerjasama dengan pihak-pihak yang berkepentingan melalui *whole of nation approach*.

48. Peruntukan bagi fokus ini juga akan terus disediakan di bawah RKN ke-11 keseluruhannya berjumlah \$92.4 juta antarlainnya seperti berikut:

- 48.1 Sejumlah \$33.4 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$129.6 juta disediakan bagi pembinaan, penambahan dan penaiktarafan bangunan-bangunan sekolah-sekolah Kerajaan di seluruh Negara termasuk sekolah rendah, sekolah menengah, sekolah ugama dan arab serta institusi-institusi pendidikan tinggi;
- 48.2 Sejumlah \$26.1 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$76.3 juta bagi program i-Ready dan sejumlah \$18.5 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$136.1 juta bagi Pusat Pembangunan Kapasiti di bawah RKN Jabatan Perdana Menteri;
- 48.3 Sejumlah \$8.5 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$100 juta disediakan untuk pembinaan bangunan baru Universiti Islam Sultan Sharif Ali (UNISSA) di Daerah Temburong; dan
- 48.4 Sejumlah \$600 ribu dengan Harga Rancangan sejumlah \$2.5 juta bagi Civil Service Leadership Pipeline di bawah RKN Jabatan Perkhidmatan Awam, Jabatan Perdana Menteri.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-ahli Yang Berhormat,

Sekarang izinkan kaola menyentuh mengenai fokus belanjawan yang ke-empat iaitu **Memelihara Kesejahteraan Awam**

49. Beberapa usaha dan perancangan pihak Kerajaan terus dilaksanakan dalam memelihara kesejahteraan awam serta untuk memastikan kesejahteraan hidup rakyat dan kebajikan sosial penduduk di Negara ini terus terjamin, termasuklah pengukuhan sektor swasta untuk meningkatkan ekonomi Negara dan menangani isu-isu pengangguran di Negara ini; penyediaan infrastruktur sosioekonomi seperti perumahan Negara, prasarana jalan raya dan jambatan, serta perkhidmatan elektrik dan air bersih; penubuhan Jawatankuasa Eksekutif Perubahan Iklim bagi menangani masalah perubahan iklim; dan meningkatkan lagi Sektor Pertanian yang mana merupakan salah satu sektor penyumbang kepada jaminan makanan (*food security*) di negara ini.

50. Sebagai ahli anggota Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB), pemeliharaan kesejahteraan awam juga berpandukan kepada agenda pembangunan mampan global PBB, iaitu The 2030 Agenda for Sustainable Development dan Matlamat Pembangunan Mampan (SDGs) yang mensasarkan sebanyak 17 pencapaian bagi memastikan keamanan dan kemakmuran penduduk di seluruh dunia. Dengan berprinsipkan 'Leaving No One Behind', pencapaian Sustainable Development Goals bagi negara ini adalah di tahap yang memuaskan khususnya bagi matlamat penyediaan sistem pendidikan dan kesihatan yang berkualiti tinggi; akses kepada keperluan asas (*basic amenities*) seperti air bersih, elektrik, *sanitation management*, penyediaan infrastruktur yang berkualiti termasuk jalanraya, komunikasi, akses kepada internet; penjagaan alam sekitar; dan *gender equality*.

51. Di antara pencapaian-pencapaian yang telah diperolehi termasuklah 100 peratus penduduk negara ini mempunyai akses kepada air yang bersih, 99.9 peratus mempunyai akses kepada bekalan elektrik, 93 peratus mempunyai akses kepada sistem pembetulan, 97 peratus negara ini dihubungkan dengan jalanraya dan 94 peratus mempunyai akses kepada *mobile internet*. Bagi matlamat kesihatan dan pendidikan pula, 95 peratus ibu-ibu mengandung memperoleh perkhidmatan sebelum bersalin, 95 peratus anak-anak dapat memperoleh perkhidmatan imunisasi, 96.6 peratus pencapaian kadar literasi dan lain-lain. Bagi *gender equality* pula, Negara Brunei Darussalam telah menunjukkan pencapaian yang tinggi. Sebagai contoh, 41 peratus tenaga kerja di negara ini adalah terdiri dari wanita, 46 peratus tenaga kerja di sektor awam juga terdiri dari wanita, lebih 50 peratus MSMEs di negara ini dipunyai dan dijalankan oleh usahawan-usahawan wanita dan lain-lain lagi. Human Development Index 2019 pula telah menempatkan Negara Brunei Darussalam di tangga 43 dari 189 buah negara. Environmental Performance Index bagi tahun 2018 iaitu satu index yang mengukur *environmental health and ecosystem vitality* yang telah dikeluarkan oleh World Economic Forum telah menempatkan Negara Brunei Darussalam di tangga 53 dari 180 buah negara, iaitu satu pencapaian yang tinggi khususnya bagi negara-negara di rantau Asia. Statistik-statistik ini menunjukkan komitmen negara dalam memastikan kesejahteraan bagi semua rakyat dan penduduk di negara ini sentiasa terjamin dan Kerajaan akan berterusan meningkatkan pencapaian bagi matlamat-matlamat di bidang yang lain.

52. Ke arah ini, dalam memastikan kebersihan Negara akan terus terjaga, salah satu inisiatif di bawah Kementerian Pembangunan melalui Jabatan Alam Sekitar, Taman dan Rekreasi (JASTRe) adalah bagi melaksanakan kerja-kerja pengutipan dan pembuangan sampah yang terapung di atas permukaan air serta membekalkan perangkap sampah (*trapping booms*) di tempat-tempat strategik seperti laluan sungai dan longkang utama bagi memerangkap sampah daripada memasuki ke Sungai Brunei.

53. Pihak Kerajaan juga akan terus memberikan perkhidmatan yang berkualiti bagi memastikan kesejahteraan rakyat dan penduduk akan sentiasa dipelihara dan dalam

masa yang sama berusaha dalam meningkatkan taraf kesihatan dan pendidikan di Negara ini.

54. Dengan mengambilkira penyediaan perkhidmatan rawatan penyakit kanser yang telah dijalankan di Negara ini serta dengan penubuhan Pusat Rawatan Kanser di Pantai Jerudong Specialist Centre (PJSC), rujukan pesakit keluar negara khususnya yang melibatkan prosedur perubatan kompleks dan rawatan penyakit kanser telah menunjukkan penurunan kepada 131 kes pada tahun 2018 berbanding 229 kes dalam tahun 2015.

55. Antara pencapaian sepanjang Tahun Kewangan 2018/2019 dan Tahun Kewangan 2019/2020 adalah seperti berikut:

55.1 Dalam meningkatkan lagi pengeluaran dan tahap sara diribagi bekalan beras di Negara Brunei Darussalam, sebuah projek penanaman padi secara komersial telah diusahakan di kawasan Kandol, Daerah Belait dan dikendalikan oleh Syarikat Paddyco Sdn Bhd iaitu sebuah anak syarikat di bawah Darussalam Assets. Penanaman musim pertama seluas 8.23 hektar telah dilaksanakan pada 28 Oktober 2019, yang mana 5.23 hektar diurus secara langsung oleh Syarikat PaddyCo dan 3 hektar pula diuruskan bersama dengan Syarikat PT Biogene Plantation sebagai percubaan penanaman selama tiga musim. Syarikat Paddyco telah menjangkakan bahawa projek ini akan menyumbang sekurang-kurangnya 11 ke 13 peratus sara diri pada tahun 2025. Alhamdulillah, penuaian pertama yang telahpun dilaksanakan pada 8 Februari 2020 telah mengeluarkan hasil tuaian sebanyak 21.7 metrik tan secara keseluruhannya. Manakala, penanaman musim kedua seluas 18.23 hektar pada April 2020 nanti juga telah dianggarkan akan dapat menghasilkan sekurang-kurangnya 9 hingga 27 metrik tan secara keseluruhannya. Apa yang membanggakan ialah setakat ini, Syarikat PaddyCo mempunyai lapan (8) orang pekerja tempatan yang mana menunjukkan bahawa anak tempatan juga berkebolehan untuk menceburi dalam bidang pertanian.

55.2 Projek *One Common Billing System* atau OCBS telah dilancarkan pada 27hb Februari 2020 di mana Jabatan Kemajuan Perumahan di bawah Kementerian Pembangunan adalah merupakan Jabatan yang pertama menggunakan sistem berkenaan. Melalui sistem ini, orang ramai dapat membuat pembayaran potongan perumahan mereka secara *online* dengan melayari portal OCBS dan melalui *internet banking* dimana resit penerimaan pembayaran akan dihantar melalui emel atau telefon bimbit. OCBS juga berupaya untuk menyediakan penjana bil dan membantu Jabatan Kemajuan Perumahan memantau bil-bil yang tertunggak dengan penyediaan laporan yang lengkap dan tepat bagi memudahkan

penagihan bil-bil yang belum dibayar atau tertunggak. Bagi fasa seterusnya, ianya akan dilartatkan kepada 9 buah Jabatan terpilih untuk menggunakan sistem OCBS.

- 55.3 Disamping itu, pengeluaran Sektor Pertanian termasuk Ternakan, Tanaman dan Proses Agrimakanan menunjukkan peningkatan sebanyak \$56.65 juta, iaitu daripada \$379.65 juta pada tahun 2017 kepada \$436.30 juta pada tahun 2018, antarlainnya disebabkan oleh inisiatif Kerajaan dalam membukakan tapak-tapak pertanian baru, serta peningkatan penggunaan *vertical farming*.
- 55.4 Dari aspek kesejahteraan awam, sebanyak 60 buah projek telah dilaksanakan bagi menangani kesan dari bencana alam seperti tanah susur, mitigasi banjir dan projek kawalan hakisan pantai yang mana menelan belanja sebanyak \$14.9 juta daripada Harga Rancangan \$30.7 juta yang diluluskan.
- 55.5 Manakala kadar pemilikan rumah (*home ownership rate*) juga menunjukkan peningkatan iaitu sebanyak 65 peratus berbanding 63 peratus pada tahun 2017. Melalui RKN ke-11, Kerajaan akan terus menyediakan prasarana-prasarana antarlainnya dengan menyediakan kira-kira 2,700 unit perumahan di Perumahan Kg Lugu dan Kg Tanah Jambu, dengan Harga Rancangan sebanyak \$250 juta.
56. Peruntukan sejumlah kira-kira \$507.30 juta dengan Harga Rancangan sejumlah \$2.28 billion telah disediakan di bawah peruntukan RKN ke-11 bagi mendukung fokus ini antarlainnya seperti berikut:
- 56.1 Projek Jambatan Penghubung Daerah Brunei-Muara Ke Daerah Temburong disediakan sejumlah \$143.7 juta dengan Harga Rancangan \$1.04 billion bagi membiayai pembayaran fasa terakhir projek berkenaan;
- 56.2 Projek Perumahan Negara Kampong Lugu – Fasa 2 disediakan sejumlah \$31.7 juta dengan Harga Rancangan \$150 juta bagi membina 1,500 unit rumah;
- 56.3 Projek Perumahan Negara Kampong Tanah Jambu – Fasa 7 disediakan sejumlah \$39.4 juta dengan Harga Rancangan \$100 juta bagi membina 1,208 unit rumah;
- 56.4 Projek-projek bagi pengurusan pembekalan air bersih, pengurusan saliran dan pembedungan disediakan keseluruhannya sejumlah \$49.1 juta dengan Harga Rancangan sebanyak \$200.3 juta;

- 56.5 Sistem Pengangkutan Awam disediakan sebanyak \$10.2 juta dengan Harga Rancangan sebanyak \$21 juta;
- 56.6 Manakala, dalam penyediaan infrastruktur termasuk penaiktarafan dan pengukuhan sistem rangkaian elektrik, peruntukan sejumlah \$45.2 juta disediakan di bawah RKN;
- 56.7 Sistem Kebajikan Negara disediakan Harga Rancangan sejumlah \$1 juta, yang mana sistem ini dijangka akan dilancarkan pada tahun ini, Insha Allah. Sistem ini membolehkan pemohon untuk mendapatkan bantuan kebajikan secara *online*, yang mana dapat memperbaiki dan mempercepatkan proses aplikasi bantuan yang sedia ada, serta mengurangkan permohonan bertindih dan menyalurkan bantuan kebajikan secara adil dan telus melalui satu pusat pangkalan data;
- 56.8 Sejumlah \$14 juta disediakan antaranya bagi membiayai pembinaan blok baru Pusat Kesihatan Jubli Perak Sengkurong iaitu bagi blok penjagaan kesihatan asasi, pembinaan bangunan perkhidmatan kecemasan Hospital Suri Seri Begawan, Kuala Belait, dan pembinaan pusat Kesihatan Pandan, Kuala Belait;
- 56.9 Bagi mendukung perkembangan syiar Islam dan ke arah menjadikan Negara ini sebagai sebuah Negara Zikir, sejumlah \$10.87 juta dengan Harga Rancangan \$30 juta telah diperuntukkan bagi pembinaan masjid-masjid di seluruh Negara; dan
- 56.10 Pembangunan Semula Kampong Ayer disediakan sejumlah \$11 juta dengan Harga Rancangan \$50 juta di bawah RKN Kementerian Hal Ehwal Dalam Negeri.
57. Disamping itu, di bawah Perbelanjaan Biasa, beberapa peruntukan turut disediakan seperti berikut:
- 57.1 Bagi menangani peralihan demografik dan peningkatan dalam *non-communicable disease*, antara peruntukan yang turut disediakan di bawah perkhidmatan kesihatan adalah sejumlah \$100 juta untuk membiayai perbelanjaan pembelian ubat-ubatan dan perkhidmatan perubatan yang lain.
- 57.2 Dalam memastikan stesen-stesen janakuasa elektrik di Negara ini beroperasi pada tahap *reliable* dan penjagaan, pemeliharaan aset-aset penghantaran dan pembahagian seluruh Negara dapat dijalankan secara

berterusan, peruntukan sejumlah \$43.8 juta disediakan di bawah Jabatan Perkhidmatan Elektrik, Kementerian Tenaga.

- 57.3 Peruntukan Menangani Bencana Alam dan Wabak Penyakit disediakan sejumlah \$15 juta termasuk bagi mengawal dan mencegah wabak penyakit seperti penularan CoVid-19, pelan mitigasi banjir bagi menangani impak fenomena *climate change* seperti banjir kilat, tanah susur dan kebakaran hutan.
- 57.4 Bantuan kebajikan bulanan terus disediakan sejumlah \$14 juta di bawah Jabatan Pembangunan Masyarakat, Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan.
- 57.5 Sejumlah \$3 juta bagi kerja-kerja *sectional milling and resurfacing* sepanjang 2.6 kilometer kawasan Jalan Tutong, di bawah Kementerian Pembangunan.

58. Disamping peruntukan-peruntukan yang disediakan bagi mendukung empat fokus belanjawan seperti yang dinyatakan tadi, Kementerian Kewangan dan Ekonomi juga menyediakan peruntukan khas di bawah Perkhidmatan Rampaian iaitu Projek Fokus disediakan sejumlah \$18 juta untuk membiayai projek-projek atau perbelanjaan yang mendukung kepada fokus belanjawan Tahun Kewangan 2020/2021.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua Dewan dan Ahli-Ahli Yang Berhormat,

59. Mengimbas kembali kepada titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah Ibni Al-Marhum Sultan Haji Omar 'Ali Saifuddin Sa'adul Khairi Waddien, Sultan Dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam sempena Pembukaan Rasmi Mesyuarat Pertama dari Musim Permesyuaratan Ke Enambelas Majlis Mesyuarat Negara pada hari Isnin yang lalu, pada mana Baginda telahpun menekankan mengenai perbelanjaan Kerajaan yang terus meningkat tahun demi tahun. Berkaitan dengannya, Baginda telah menyarankan agar agensi Kerajaan supaya akan sentiasa berhati-hati dalam merancang perbelanjaan masing-masing, dengan menggunakan peruntukan yang telah disediakan secara berhemah. Di samping itu, Baginda juga menyarankan supaya kita sentiasa berdoa supaya Negara Brunei Darussalam akan sentiasa menikmati kehidupan yang selesa. Pada masa yang sama, Baginda juga menyarankan kita untuk berusaha sedaya-upaya untuk memastikan semua perbelanjaan-perbelanjaan Kerajaan adalah memenuhi sasaran yang diperlukan. Dengan jumlah hasil yang lebih rendah, dan defisit yang lebih tinggi berbanding dengan jumlah yang telah dianggarkan di dalam Belanjawan Tahun Kewangan 2020/2021, sebagaimana yang telah kaola bentangkan tadi, kaola ingin memohon kerjasama semua pihak termasuk agensi-agensi Kerajaan untuk sama-sama meneliti dasar-dasar yang sedia ada secara bersepadu agar ianya sentiasa relevan dan *forward-looking*, serta meneliti semula perbelanjaan-perbelanjaan

yang akan dilaksanakan demi menyahut titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam dan seterusnya bagi kita sama-sama menjaga kedayatahan fiskal agar rakyat masa kini dan generasi akan datang dapat menikmati hidup dalam suasana yang aman dan makmur.

60. Untuk mencapai perkara ini bukanlah mudah, ianya memerlukan pendekatan secara *whole-of-nation*, holistik dan komprehensif, serta perancangan yang cekap, mampan dan sistematik. Dari itu, kaola menyeru supaya pihak swasta dan masyarakat di Negara ini untuk sama-sama memainkan peranan bagi meningkatkan dan mempelbagaikan ekonomi Negara agar dapat mengukuhkan kestabilan makroekonomi dan kedudukan kewangan Negara sebagaimana yang dititahkan oleh Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam pada hari Isnin yang lalu.

61. Dengan izin Allah Subhanahu Wata'ala jua, dan berkat kepimpinan raja kitani yang bijaksana, marilah kitani sama-sama berdoa agar Negara kita akan sentiasa maju, aman makmur, dan akan sentiasa menjadi sebuah Negara Zikir, dengan mendapat keredhaan, pertolongan dan keberkatan Allah Subhanahu Wata'ala.

62. Oleh itu, kaola mencadangkan supaya Rang Undang-Undang yang dibentangkan di hadapan kita ini disokong untuk dijadikan satu Undang-Undang Perbekalan Negara Yang Dikeluarkan Dari Peruntukan Kumpulanwang Yang Disatukan bagi maksud-maksud yang tertentu, sepanjang Tahun Kewangan 2020/2021.

Sekian.

Wabillahitaufik Wal-Hidayah, Wassalamualaikum Warahmatullahiwabarakatuh.